

A világmindenség megismerése az óvodában és az alsó tagozaton – az égitestek eredetéről szóló mondák tükrében

Learning about the Universe in Kindergarten and Primary School – Through Tales About the Origin of Celestial Bodies

Tölgyessy Zsuzsanna

*PPKE BTK VJNPI Óvó- és Tanítóképző Tanszék
egyetemi docens*

ORCID: 0009-0001-1223-220X

Absztrakt

A gyermek kíváncsisága az egész világ megismerésére irányul, azonban könnyen elveszítheti a mindent tudni akaró vágyát, ha a pedagógus már a közoktatás első intézményeiben is mindig csak egy-egy részletét, egy-egy nézőpontból tárja föl a titokzatos világnak. A tanulmány fókuszában az égitestek állnak, azok kialakulása, jellemzői a világ népeinek eredetmondái tükrében. Az égitestek eredetmondái összekötik a világmagyarázatok reális és mesés jellemzőit, valós elemek mellett tartalmaznak fantáziaelemeket is. Az antropomorf szereplők érthetővé és így biztonságossá teszik a nehezen kiismerhető világot, ezzel hozzásegítik az embert ahhoz, hogy otthonra leljen a Földön.

A tanulmány felvázol néhány eredetmondát, majd azok közül háromra épülő mesefoglalkozást rögzít. A foglalkozások igyekeznek változatos munkaformákat felajánlani és segítségül hívják a művészetek különböző ágait – nemcsak a drámát, hanem a vizualitást, a zenét és a táncot is.

Kulcsszavak: égitestek, eredetmonda, mesefoglalkozás

Abstract

A child's curiosity is directed towards discovering the entire world; however, this desire to know everything can easily be lost if, even in the earliest stages of public education, teachers consistently reveal only isolated details of this mysterious world from a single perspective. This study focuses on celestial bodies, their formation, and their characteristics as reflected in the origin myths of the world's peoples. The origin myths of celestial bodies combine the realistic and mythical aspects of world explanations, containing elements of fantasy alongside real ones. Anthropomorphic characters make the difficult-to-understand world comprehensible and thus safe, thereby helping humans find a home on Earth.

The study outlines several origin myths and then documents a storytelling session based on three of them. The sessions aim to offer a variety of activities and draw upon various branches of the arts—not only drama, but also visual arts, music, and dance.

Keywords: celestial bodies, origin myth, storytelling session

„Amikor paripám ballag,
Odanéz valahány csillag,
Amikor paripám táncol,
Odanéz a nap is százszor.”

(Weöres Sándor: Paripám csodaszép pejtkó)

1. Bevezetés

A gyermekrajzok kötelező eleme a Nap (1. számú melléklet), nem kell ehhez külön instrukciót adni a gyermekeknek, legyen a helyszín az óvoda (2. számú melléklet), a rét (3./4./5. számú melléklet), a tenger (6. számú melléklet), a meseország (7./8./9. számú melléklet) – a Napnak sütnie kell.

A gyerekverseknek is állandó eleme a Nap, amely a népmesék logikája szerint azt hirdeti, hogy az éjt a nappal követi, a rossz után jöhet a jó, a reménytelen helyzetekből is kikeveredhetünk.

A gyermekek ötéves koruk körül kezdenek érdeklődni a csillagászat, sőt az űrkutatás iránt. Szókincsük bővülésével tudásuk is mélyül, tisztában lehetnek a csillag, a bolygó, a Hold, a nappal, az éjszaka, az év pontos jelentésével, a szabad játékban is előfordulnak az űrhajós szerepjátékok. Az ő korukban széles a kapu a realitás és az irreális mesevilág közt, így könnyedén ide-oda lépnek. Tudásuk és egyben a fantázia-világuk is fejlődhet az égitestekről szóló mondák segítségével.

2. Mondák az égitestek eredetéről

A világ népei történeteket alkottak, hogy magyarázatot adjanak a világ jelenségeire, s ezáltal érthetőbbé és így biztonságosabbá tegyék életüket. Az égitestek kialakulására, jellemzőire egyaránt születtek hasonló és eltérő történetek is.

Az éjszakai égbolt eredete (Boldizsár, 2019, 34–38.) című mexikói mese Kotciminyakó nevű hőse egy pueblo kislány, aki az állatokban gazdag vadászmezőkre elvándorló népe után indul. A világ legidősebb asszonyától, akit Anyánknak neveznek a pueblok, kap egy zsákot, ami se túl nehéz, se túl könnyű, azzal, hogy adja majd át a Véneknek, de útközben nem nyithatja ki. Kotciminyakó idővel nem bírja ki, és óvatosan mégis kinyitja, a zsákból pedig apró, fényes pontocskák lebegnek fel az égbe. Erre gyorsan becsukja a zsákot. Mikor beéri népét, bevallja a Véneknek az igazságot, akik a zsák-

ban maradt csillagokból mintázatok formálnak az égre – mint pl. a Nagy Medve, Kis Medve –, de a szerteséjjel szóródott csillagokat Kotciminyakónak köszönhetjük.

Egy afrikai népmese, *A Nap, a Hold meg a csillagok* (Boldizsár, 2024a, 52–58.) azt regéli el, hogy a Nap és a Hold egykor házastársak voltak, de aztán a Hold elhagyta a férjét egy másik hatalmas törzsfőnökért és a tőle kapott ajándékokért. Azóta kergeti a Nap a Holdat, néha rátalál hűtlen asszonyára, és akkor fogával kiszakít belőle egy darabot. Hold a gyerekeit nem hagyta el, sőt

„néha részt vesz egy-egy gyermeke lakodalmán, fejére ilyenkor csodálatos fátylat borít, amit a Nappal való házassága idején viselt. S mikor a Föld másik oldalán feltűnik a Nap, hamar elmenekül a gyermekeivel együtt. Csak egyet hagy ott, mindig ugyanazt a csillagot, amelyik figyelve örködik reggel és este, és hírt hoz neki, ha veszély fenyegeti. Régóta tart már ez a folytonos üldözés. De egyszer egy napon vége lesz, és újra rend lesz a világban.” (Radnóti Miklós fordítása)

Érdekes módon mintha Boldizsár Ildikó (2024b) épp ennek a történetnek az inverzét írná meg: a Hold szerelmes lett a Napba, bár sohasem látta, csak a melegét érezte, egy éjjelen azonban megállt, hogy végre magához ölelje.

„Abban a pillanatban, amikor egymáshoz ért a két test, hatalmas robbanás rázta meg a világot, és szétszóródott az égen sok ezer apró, fényes darab. Többé nem találkozott a Nap és a Hold, s így van ez jó, mert ha megint találkoznak, egyikük biztosan elpusztul...ez volt a legszebb szerelem, ami eddig a világon létezett, mert ebből a szerelemből születtek meg és kerültek föl az égre az első csillagok.”

Pilinszky János (2007) *A nap születése* című verses meséjében fordított sorrendű az égitestek születése: kezdetben csak a pislákoló csillagok voltak, és mindenki csak börtörtált a nagy sötétségben, de aztán a csillagok összefogtak, és

*„Ezer irányból,
ezer úton ezernyi csillag
elindult a sötétség pereméről,
hogy az égbolt tátongó közepén
közös ragyogást alapítsanak.”*

Az összeolvadásukból lett a Nap. Az újszülött Napot az egész világ ünnepli, de aztán egyre több árny jelenik meg, mindenki megrémül és rettegve virrasztanak az éjszakai sötétben, a jövőért aggódnak:

*„S amikor reggel palotája
kristálytermében fölébredt a fény,
s hosszan nyújtózva éledezni*

*és emelkedni kezdett – hirtelen
olyan ujjongás fogadta a földön,
nagyobb, mint az első nap öröme.
Mert akkor már tudhatták mindenek,
hogy azután az éjszaka csak álom,
amit a fénylő valóság követ.”*

Azaz a jövő már örökké megváltatott, a fényes Nap valósága bizonyossá vált. Ebben a motívumban Pilinszky vallásosságának lehetünk a tanúi.

Diószegi Vilmos rögzítette a híres mesemondó Ámi Lajos (1886–1963) világképét, amely valószínűleg nemcsak a sajátja, hanem a környezetében általánosan elfogadott nézet lehetett:

„A Föld lapos korong alakú, az égbolt sátoorként borul, a Föld tartja az eget. A szélen olyan alacsony az égbolt, hogy a fecske térden állva issza a vizet. A Nap nyugaton bebújik a föld alá, ott lemossa a nappali bűnt, s a Föld alatt visszamegy keletre, ahol másnap ismét felkél... Az égbolt aranyból van, s amikor villámlik, egy pillanatra meglátjuk az ég aranyát. Az égig érő fa tizenháromszor meggörbül, mert nem tudja beszakítani a tömör arany égboltot.” (Diószegi, 1978, 195.)

Nemcsak a magyar néphitben szerepelt, hanem egymástól távoli más népek is azt gondolták, hogy valamikor alacsony volt az égbolt. Például egy Fülöp-szigeteki mese, *Hogyan lett a Nap, a Hold meg a csillagok?* címmel (Boldizsár, 2024a, 135–137.) is arról szól, hogy egy munkából hazatérő, megéhezett házaspár még a rizstöröt sem tudja használni, mert az mindig beleütközik az ég boltozatába. A férj dühében mérgesen kiált az égbe: *„Magasabbra is emelkedhetnél! Ahogy ezt kimondta, legnagyobb ámulatukra az égbolt emelkedni kezdett, és vele együtt emelkedett a görbe fésű és a nyaklánc (amit előzőleg kivett a feleség a hajából, illetve amit levett a nyakáról), de még a tűzhely is.”* Így lettek az égitestek: a tűzhelyből a Nap, a fésűből a Hold, a nyakláncból a csillagok.

Egy indián népmese (Vidal, 2023) szintén az alacsony égboltról mesél: ekkoriban a fák nem tudtak szabadon nőni, a madarak repülni, és a felnőttek is csak görnyedten, leszegett fejjel tudtak járni. A gyerekek nem akartak erre a sorsra jutni, és gyűlést hívtak össze, tanakodtak, mitévők legyenek. Aztán az az ötletük támadt, hogy facölöpökkel magasabbra emelik az égboltot, azonban a szüleik csak kinevették őket. Napokon keresztül csak nyomták, feszítették az égboltot egyre hosszabb és erősebb cölöpökkel, de mindhiába, az nem mozdult. De egy nap, amikor már a fák, a madarak és a felnőttek is segítettek, egyszerre csak egy hatalmas robajjal felemelkedett az égbolt, és azóta is a helyén van: a fák magasra nőhetnek, a madarak szabadon repülhetnek, az emberek kiegyenesedve, emelt fővel járhatnak. A legcsodálatosabb dolog azonban aznap este történt: a cölöpökkel kilyuggatott égbolton ezernyi lámpás kezdett pislákolni, az ég a csillagokkal mondott köszönetet, hogy a helyére került.

A Nap, a Hold és a Csillag megszabadítása (Dóczi, 2018) című magyar népmesében a királylányok nemcsak az égitestek nevét viselik, hanem ők maguk az égitestek. A Napot, a Holdat, a Csillagot sárkányok rabolják el, három bojtárfiú azonban kiszabadítja őket, és ezzel el is nyerik a kezüket. A mese vége mondai színezetű:

„Abban a szempillantásban elárasztotta a világosság a földet. Boldogok voltak az emberek, boldogok az erdő-mező vadjai, boldogok a fák, a virágok. Most tapasztalták csak igazán, mekkora áldás a fény, s milyen nyomorú az élet az örökös vakságban. A három legény feleségül vette a három királykisasszonyt. Azóta is boldogan élnek. Aki nem hiszi, nézzen az égre.”

Bari Károly (2015) gyűjtésében olvashatunk egy cigány eredetmondát *A Nap és a Hold története* címmel. Ez a történet a sárkányok és az óriások idejébe visz vissza, amikor a fenevadak leláncolva tartották a Napot és a Holdat. A világ két legerősebb embere felkereste ezt a vidéket, megverekedtek a sárkányokkal, és kiszabadították az égitesteket. Azt az embert, aki a Napot cipelte, teljesen megsütötte a Nap, belőlük származnak a cigányok. A másik embernek pedig, aki a Holdat hozta a hóna alatt, minden nemzetsége fehér lett; tőle a fehér emberek erednek. Előbb a házukban tartották az égitesteket, hogy csak nekik világítsanak, de az ég a könnyeivel kérte, hogy engedjék szabadon a Napot és a Holdat, ekkor esett először az eső. Az ég könyörgésére megállapodtak, hogy felengedik őket, de a Nap minden éjjel, a Hold pedig minden hónap végén visszatér a házukba.

3. Mesefoglalkozás-vázlatok

A fentiek közül három történetet választottam ki, amelyek alkalmasak arra, hogy 5–9 éves gyerekek élményszerű tudáshoz jussanak, játékos formában ismerkedjenek a világgal és önmagukkal. A vázlatok nem tartalmazzák a bevezető és lezáró tevékenységeket, amelyek igen sokfélék lehetnek, alkalmazkodva az adott gyerekcsoporthoz, hanem csak a fókuszban lévő témára terjednek ki.

3.1. Kotciminyakó története

Ez a történet nemcsak a csillagképek eredetéről szól, hanem a felelősségről, a hibázásról, a büntudat feloldásáról is.

Tanári narráció és kérdések: Valamennyien pueblo indiánokat játszunk. Milyen tárgyakaink lehetnek? Hogyan vándorolhatunk?

A csoport közösen megbeszéli a tárgyakat, amit lehet, össze is gyűjt a csoportszobából – például edényeket, párnákat, de amire nincs lehetőség, azt elég, ha lerajzolják. Megbeszélik, hogy lóval vagy szekéren vándorolnak.

Egész csoportos improvizáció: az egész csoport készítsen egy állóképet a költözőkódő pueblo törzsről, ami aztán megmozdulhat, megszólalhat.

Tanári narráció: mindenki annyira elfoglalt volt a csomagolás közben, hogy elfeledtek a kis 6 éves Kotciminyakóról, aki a közeli réten bóklászott. Mire visszatért, a népét, a családját nem találta sehol. Felkereste az ottmaradt idős asszonyt, akit mindenki tisztelt és Anyácskának szólított, hogy most mitévő legyen.

Tanári szerepbe lépés: a tanár Anyácska szerepében szól a kislányhoz:
– Ne félj semmit, kislányom. Kövesd mindig a Napot. Ha most elindulsz, mire lemegy a Nap, eléred a népedet. Én örülök is, hogy hátramaradtál. Valamit át kellett volna adnom a törzsed Véneinek. Itt van ebben a kis zsákban, csak nekik adhatod át, és te nem nyithatod ki a zsákot.

Tanári narráció: Anyácska ad egy zsákot Kotciminyakónak, ami se túl nehéz, se túl könnyű nem volt neki.

Vajon mi jutott az eszébe Kotciminyakónak, mikor átvette a zsákocskát?

Gondolatkövetés: akinek van a fenti kérdésre válasza, az mondja el.

Tanári narráció: a kislány hosszasan vándorol, és egyre jobban furdalja az oldalát a kíváncsiság, mi lehet a zsákocskában.

Belső hang: két szék közé állítsunk egy játszót, aki maga Kotciminyakó. Az egyik szék azzal azonos, hogy nyissa ki a zsákot, a másik azzal, hogy ne tegye ezt. A többi játszó mondja ki Kotciminyakó gondolatait, ő pedig nem válaszol, de önállóan lép az egyik vagy a másik szék irányában az elhangzott mondat értelmezéseképpen.

Tanári narráció: Kotciminyakó idővel nem bírja tovább, és óvatosan mégis kinyitja a zsákocskát, ekkor a zsákból apró, fényes pontocskák lebegnek fel az égbe, erre gyorsan becsukja a zsákot. Ahogy Anyácska mondta, napnyugtakor találkozik a népével. Mit tegyen most Kotciminyakó? Tagadja le, hogy bármit is kapott Anyácskától? Vagy ismerje el a tettét?

Gondolatkövetés: akinek van a fenti kérdésre válasza Kotciminyakóként, az mondja el.

Tanári narráció: Kotciminyakó végül is bevallja a Véneknek az igazságot, akik a zsákban maradt csillagokból mintázatok formáltak az égre – mint például a Nagy Medve, Kis Medve –, de az összevissza szétszóródott csillagokat éppen Kotciminyakónak köszönhetjük.

Csoportos tevékenység: gyöngyökből, gombokból készítsétek el a saját csillagképeteket. Adjatok neki nevet is! Nézzétek meg a többiek csillagképét is! (10. számú melléklet)

Sokféle tanulsága lehet kicsik és nagyok számára Kotciminyakó történetének, én most a hibázás lehetőségét emelem ki. Jogunk van hibázni, a legokosabb, ha felvállaljuk a hibáinkat, akkor még jó dolog is kisülhet belőle, de mindenképp tanulhatunk a hibáinkból.

3.2. Hogyan nőtt nagyra az égbolt?

Az alábbi történet végül is a csillagok eredetét meséli el, de sok minden másról is szól, talán leginkább az összefogás erejéről, a változtatás lehetőségéről.

Szituációs mozgás: próbáljunk meg lehajtott fejjel bandukolni az adott térben.

Tanári kérdés: Milyen tapasztalatokat szerzünk közben? – Például nem látjuk egymás arcát, mindenkinek és mindennek nekimegyünk, elfárad a testünk, megfájdul a fejünk, derekunk, nyakunk stb.

Tanári narráció: Egykor az ég alacsonyan feszült a Föld felett, ebben a világban a fák nem tudtak magasra nőni, a madarak szabadon repülni, és a felnőttek is csak görnyedten, leszegett fejjel tudtak járni.

Egész csoportos improvizáció: Játsszuk el, hogy milyen volt ez a világ, amikor még alacsony volt az égbolt!

Tanári narráció: A gyerekek, bár még kényelmesen elérték, de nem akartak a szüleik sorsára jutni, és gyűlést hívtak össze, hogy megvitassák, mitévők legyenek.

Egész csoportos improvizáció: Játsszuk el a gyerekek gyűlését! Mindenki ötletét hallgassuk meg arról, hogyan lehetne elérni, hogy magasabbra kerüljön az ég.

Tanár szerepben: Ha senkinek nem támad hasonló ötlete, gyerekszereplő bőrébe bújva tanácsolja a játékmester, hogy facölöpökkel pányvazzák ki az égboltot, hogy az magasabbra kerüljön.

Ördög ügyvédje szerepkör: A szülők szerepét vegye föl valamelyik játészó, akár a játékmester, és cinikus, pesszimista megjegyzéseivel sarkallja tettekre a gyerekeket.

Egész csoportos improvizáció: Valósítsa is meg a csoport, hogyan akarják az eget magasabbra tolni, játsszák el!

Tanári narráció: Napokon keresztül csak nyomták, feszítették az égboltot egyre hosszabb és erősebb cölöpökkel a gyerekek, de mindhiába, az nem mozdult.

Páros feladat: Párban találjanak ki olyan rigmusokat, amelyek segíthetik a feladat végrehajtását!

Tanári narráció: De egy nap, amikor már a fák, a madarak és a felnőttek is segítettek, egyszerre csak hatalmas robajjal felemelkedett az égbolt, és azóta is a helyén van.

Egész csoportos improvizáció: Az első szerepfelvételhez visszatérve játsszuk el azt a világot, mikor már magasra nőhetnek, a madarak szabadon repülhetnek, az emberek kiegyenesedve, emelt fővel járhatnak.

Tanári narráció: A legcsodálatosabb dolog még aznap este történt: a cölöpökkel kilyuggatott égbolton ezernyi lámpás kezdett pislákolni, az ég a csillagokkal mondott köszönetet, hogy a helyére került.

Körkérdés: A játék során felvett szerepben vagy anélkül mindenki mondja ki, hogy mi jut az eszébe a csillagos éjt látva!

Ez az eredetmonda figyelemre méltó példát ad arra, hogy az egyes generációk miként hathatnak inspiráló erővel egymásra.

3.3. Pilinszky János: *A nap születése*

Ez a költői verses mese egyszerre ábrázolja az ember eredendő magára hagyatottságát, reményvesztettségét és azt az emberi vágyat, ami folyton keresi a fényt, az igazságos rendben való megnyugvást.

Tanári kérdés: Miért jó, hogy van Nap?

Tanári narráció: Napsütésben a színek is élénkebbek. Mutassa meg mindenki, melyik szín tetszik most neki! Nevezze is meg azt a színt!

Felolvasás: Nem az egész verses mesét, hanem bizonyos részleteket olvasunk, amelyekből érthetővé válik a történet szüzséje: kezdetben sötétség volt, szomorú egyhangúság uralta a világot, színek sem léteztek, de aztán a csillagok összefogtak és egy nagy Nappá egyesültek. Nagy örömnep volt ez, de aztán egyre több árnyék lopakodott elő, eljött a sötétség, minden élőlény rettegte a folytatást, hogy visszatér-e a Nap, vagy marad az örök sötétség? De aztán hajnalban a Nap felkelt, amit hatalmas ujjongással fogadtak a világ lakói.

Tanári kérdés: Milyen érzelmekkel találkozhatunk a történet folyamán? Akinek eszébe jut valamelyik, próbálja arcjátékkal, testtartással megmutatni, a többiek pedig próbálják kitalálni, melyik érzésről lehet szó, illetve a történet melyik részét uralja el az adott érzés!

Lehetséges érzések – például: szomorúság, unalom, öröm, várakozás, aggodalom, félelem, remény, boldogság.

Mozgásos játék: Lassított mozgással játsszuk el az alábbi jelenetet egy hozzá illő zenére (például: Muszorgszkij: *A kijevi Nagykapu*)!

Elindult ezer csillag egymás felé, ezer irányból a sötétség peremén, hosszú út után egymásba olvadt mind az ezer csillag, így született meg a kerek Nap gyönyörű és egyetlen fényességben.

Mozgásos játék: Az árnyak szinte a semmiből előtűnnek, és elkezdik eltakarni, kitaszítani a Napot – mindezt lassított mozgással játsszuk el hozzá illő zenére. A Nap szerepét játssza a játékmester pedagógus (pl. Muszorgszkij: *A gnóm*).

Mozgásos játék: Jelöljük ki a keletet és a nyugatot, akár egy-egy székkal. Minden gyerek váljon Nappá, álljanak libasorba a Napok, és játsszák el, ahogy fokozatosan felkelnek keleten, reggel, egyre magasabb kerülnek – jelöljük ki a déli 12 órát – majd fokozatosan le kell hanyatlaniuk, mikor eléri a nyugati horizontot.

Mozgásos játék: A fenti mozgássort egészítsük ki az alábbi mondai motívummal: *A Nap nyugaton bebújik a föld alá, ott lemossa a nappali bűnt, s a föld alatt visszamegy keletre, ahol másnap ismét felkél.* Keressünk hozzá illő muzsikát! Például: Smetana: *Hazám*.

Tanári kérdés: Miért jó, hogy van éjszaka?

Pilinszky történetében az ellentétek (sötétség – fény, öröm – bánat, hit – reménytelenség) egy nagy egészben egymásba olvadnak.

4. Összegzés

Az óvodában és az alsó tagozatban ajánlatos lenne a világot a maga egészében, azaz valóságában bemutatni, és nem csak mint az egyes tudományágak, sőt az egyes tantárgyak/tevékenységek tükörcserepeinek torzításában felbontva. Az égitestek nemcsak a reáltudományok: a csillagászat, a fizika, kémia kutatási területei, hanem a filozófia, a népköltészet, az irodalom, a képző- és zeneművészet tárgyai is. Az ember, kicsi és nagy, egyaránt vágyik arra, hogy a világ dolgait közelről láthassa. Az is igénye, hogy a teljes egészben, a részek összefüggésében, azaz a valós működésben gyönyörködhessen – a világ és önmaga megismerésének folyamatában.

A mondák képviselik ezt a komplexitást, egyszerre ábrázolják a realitást és egy elképzelt fantáziavilágot. Szándékuk, hogy elmagyarázzák a világot, ezzel biztonságot, rendet biztosítanak az emberi halandóknak. A mondák animista, antropomorf, finalista (meglévőből következtet az eredetre) világa a gyermeki gondolkodást tükrözi vissza, így ez a műfaj igen fontos a gyermekek szellemi táplálásakor.

A materiális világon túli szellemi valósággal való szoros kapcsolat a gyermekkor egyik alapvető jellemzője, ennek a kapcsolatnak az ápolása, a megerősítése segítheti a gyermekek szellemi és erkölcsi fejlődését, amely hozzájárulhat a későbbi felnőttkori mély istenhit létrejöttéhez. A külső világ megismerését nem hátráltatja a metafizikai dimenzió, amely harmóniára törekszik a természettel, a világmindenség törvényei elsajátításának az útját nem állja el.

Irodalomjegyzék

- Bari K. (gyűjt.) (2015). A Nap és a Hold története. Háromszék: Független napilap. <https://www.3szek.ro/load/cikk/80472/a-nap-es-a-hold-tortenete-cigany-nepmesek> (letöltés dátuma: 2026. 05. 19.)
- Boldizsár I. (szerk.). (2019). Mesék a csodakertről: Az egyetlen Földért. Magvető Kiadó.
- Boldizsár I. (szerk.) (2024a). Mesék az élet csodáiról. Magvető Kiadó.
- Boldizsár I. (2024b). Nap és Hold találkozása. In Amália álmai: Mesék a világ legszomorúbb boszorkányáról (pp. 98–105.). Magvető Kiadó.
- Diószegi V. (1978). A pogány magyarok hitvilága. Akadémiai Kiadó.
- Dóczi I. (2018). Nap, Hold, Csillag megszabadítása. Magyarra hangolva. <https://magyarrahangolva.hu/nap-hold-csillag-megszabaditasa/> (letöltés dátuma: 2026. 05. 19.)
- Pilinszky J. (2007). A nap születése. In Mesék (pp. 52–59.). Osiris Kiadó.
- Vidal, S. (2023). Hogyan nőtt nagyra az égbolt? (Papírszínház). Csimota Könyvkiadó.

Képmelléklet

Esztergomi óvodások munkái

1. számú melléklet

2. számú melléklet

3. számú melléklet

4. számú melléklet

5. számú melléklet

6. számú melléklet

7. számú melléklet

8. számú melléklet

9. számú melléklet

10. számú melléklet (2 kép)

Esztergomi 3. és 4. osztályos általános iskolások munkája

